

Táncoló

Jobbra lépek, balra lépek
libben szoknyám fodra,
ha perdülök, jöjj közelebb,
várok tárt karodra!

Kéz a kézben ringatózva
vezet most a dallam
tetőfokán ritmus, jókedv,
koppán-toppan talpam.

Időnek múlását jelzi arcom
enyhe pírja, muzsikál a
szívem is már, és a lábam
bírja.

Szemünk néha összevillan,
mintha titkot súgna, parázs
öröm belőlünk bár soha el
ne múlna!

Madarász Imre

Fiam, Káin

Pascoli-vers Sissi gyilkosáról

Költemény egy merénylőhöz? Óda egy politikai gyilkoshoz, aki a történelem egyik legnépszerűbb asszonyát, Erzsébet osztrák császárnét és magyar királynét, I. Ferenc József feleségét, a máig kultusz övezte Sissit ölte meg? *A genfi börtönben* (*Nel carcere di Ginevra*, 1898) különös alkotás.¹ Szerzője életművében is: Giovanni Pascoli, a modern olasz líra atyja, az „árkádikus” dekadentizmus mestere, a „kisgyermek”-poéta, a kis dolgok, „szerény tamariszkuszok” után szokatlanul zord témához nyúlt.² Dantei terzinákban írott, tíz fejezetből, kilencven sorból álló kompozíciója *Ódák és himnuszok* (*Odi e inni*, 1906) című kötetében látott napvilágot, az *Ódák* (*Odi*) részben. Magyarul két fordítása ismert: Rónai Mihály Andrásé nem „szép hűtlen”, csak hűtlen, a végén durva félrefordítással;³ Baranyi Ferencé méltó az eredetihez, ami természetesen nem jelent „szolgai”, szó szerinti áttételt, hanem költői „újraélesztést”.⁴ Az alábbiakban a Baranyi-magyarítást választottuk.

Ahhoz képest, hogy a költemény „azon melegében”, rögtön a császárné ellen 1898. szeptember 10-én – a genfi Beau-Rivage szálloda és a tavi hajóállomás között, a Mont-Blanc sétányon – elkövetett merénylet után íródott, feltűnő, hogy mennyire nem az akkoriban világméretű felháborodás, zaklatottság, indulatosság, harag jellemzi. Éppen ellenkezőleg: a szenvedélyeket, a gyűlöletet, a bosszúvágyat igyekezett mérsékelni a belátással, a szánalommal, az irgalommal. Emelkedettségében, olykor ünnepélyességében tagadhatatlanul van valami ódai, de már a kritikusok egy része által felfedezni vélt „vátieszi” hangot – a Carduccitól örökölt, s talán D’Annunzióval vetélkedő nemzeti költőszerep-vállalást – e sorok írója éppúgy későbbi fejlemények („visszafejlődés”) retrospektív visszavetítésének találja, mint a horatiusi modell „belelátását” Pascoli latin (és latin nyelvű) poézise fényében.⁶

A „szelidítés”, a „mérséklés” szándékának eszköze a „köztes beszélő” beiktatása, akinek a költő egy ige („– parlò –”, Baranyinál: „És szólt.”) betoldásával „adja át a szót” rögtön az első sorban. A beszélő egy fiktív „ismeretlen férfi” (uomo ignoto, Baranyinál „névtelen”): a fogoly merénylő általa sem ismert apja. A névtelenség ettől fogva végig vonul a „műegészen”: a gyilkos anarchista-kommunista (aminek önmagát ismételtelen nevezte?) Luigi Lucheni (gyakori pontatlan írásmóddal „Luccheni”) csak a költemény legvégén, legutolsó szavában neveztetik meg, áldozata, a fejedelmi hölgy sosem. Ebben természetesen az eseményközelség nyilvánvalóságának jeleit is kimutathatjuk (a későbbi kiadásokban már magyarázó jegyzetre volt szükség). Az apa „az *Ismeretlen*” (*l’Ignoto*), s talán ő a fel nem ismert,

„láthatatlan” (non veduto) gyilkos („én voltam, aki ölt”, az eredetiben egy „forse”-val, „talán”-nal enyhítve, egyszersmind azonban ismétléssel nyomatékosítva a II. és a VIII. szakaszban), mert ő tette „kivetetté, magányossá, éhezővé, hajléktalanná és nincstelenné” gyermekét. („Árván, szegényen / jártál kietlen úton akárhol, / éhezted, nem volt fölötted fedél sem / s neved se volt.”) A névtelenséget ismétlődése hangsúlyozza: Lucheni még nevet sem kapott nemzőapjától, „nevessé”, világhírű áldozata tette, akit herosztratoszi gáztettel leszúrt. Az ismeretlenséget – a tettesét, hátterét, motivációját – a versbeszéd északi álomvízió-szerű volta is kifejezi. Az apafigura szellemalakként jelenik meg Lucheninek – cellájában? tudatában? álmában? Lelkiismeretét pótolja, illetve próbálja felébreszteni.

Lucheni nem látja be, nem ismeri be – és fel sem – vérbűnét. A történész félánalfabétának írja le („éppen csak megtanult írni és olvasni... nehezen használja a tollat”⁸), Pascoli morális analfabétaként tárja elénk. Nem ismeri fel, hogy egy testvérét, „nővérét” (sorella) gyilkolta meg, új „Káin” (Caino) módján. Nem tudatosul benne, hogy ő nem zsarnokölő, hanem maga „zsarnok” (tiranno). Sissi legfeljebb a zsarnok felesége, akit éppen ő asszonyi jóságával szelidített „jóságos Ferenc Jóskává” – az akkortájt főleg Magyarországon széles körben elterjedt vélekedés, kultuszt megalapozó hiedelem szerint. Nem fogja fel, hogy Sissi a boldogtalanságban is „nővére” volt, „királyságát” senki „nem irigyelte”, annyit szenvedett élete során.

Lucheni igazi bűne nem az, hogy ártatlant, jó lelket gyűlölt és ölt meg. Hanem az, hogy egyáltalán gyűlölt és ölt. Az, hogy (öntudatlanul, mert tudatlanul, nem is ismerve azt) rosszul válaszolt a szókratészi kérdésre, rosszul választott: inkább elkövette, mintsem elszenvetted az igazságtalanságot, a gonosztettet. S még a vezeklés „vértanúsága” sem jut osztályrészül neki, mert Svájcban – nagyon helyesen – eltörölték a halálbüntetést, a Beccaria emlegette „nyilvános gyilkosságot”, „törvényes emberölést” (életfogytiglant kapott, a halálos ítéletet maga mondta ki maga fölött és – immár önmagának is hóhérvá válván – öngyilkos lett tizenkét esztendővel később, 1910-ben⁹).

Honfitársa (aki egész életén át küzdött meggyilkolt édesapja emlékével¹⁰) olyan örök érvényű verset írt róla („egyik legerősebb költeményét”¹¹), amely ma fölöttebb aktuális. De nem a politikai terrorizmus tematikája miatt. Hanem azért, ami a legidőtlenebb benne: a gyűlölet és az erőszak elutasítása okán, „akár lázadó az, akár elnyomó” (tanto se insorga, quanto se incateni). A költemény végső tanulsága, hogy (szó szerint) „az IRGALOM az, mellyel az embernek leginkább tartozik; // még a királyoknak is, még neked is, Lucheni” (è la PIETÀ che l'uomo all'uom piú deve; // persino ai re, persino a te, Lucheni). E tanítás keresztény gyökerét Croce is felismerte, igaz, Pascoli szigorú kritikusaként, már-már igazságtalanul gúnyolta és becsmérelte alá „a szokásos Pascoli-féle evangélium prédikálását”.¹² A legegye-

temesebb humanizmus erkölcsi imperatívusza ez. A gyűlölet idején különösen időszerűnek hat.

Jegyzetek

- Giovanni Pascoli: Tutte le poesie a cura di Arnaldo Colasanti, Newton, Roma, 2001, 430–432.
Poesie di Giovanni Pascoli con note di Luigi Pietrobono, Mondadori, Milano, 1934, 151–158. o.
- Madarász Imre: Az olasz irodalom története, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993, 380–387. o.
Madarász Imre: A klasszikus „kisgyermek”. Giovanni Pascoli verseinek magyar kiadása elé. In Madarász Imre: „Titus íve alatt”, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998, 109–115. o, továbbá in Giovanni Pascoli: Messzi ünnep. Válogatott költemények, Eötvös József Könyvkiadó Budapest, 1998, 5–11. o. és in Giovanni Pascoli: A bargai toronyóra. Válogatott versek Baranyi Ferenc fordításába, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2012, 69–75. o. (Pascoli halk lírai forradalma. Utósorok Baranyi Ferenc versfordításaihoz)
- Rába György: A szép hűtlenek. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969
Rónai Mihály András: Nyolc évszázad olasz költészete, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1957, 356–360. o.
Pascoli: Messzi ünnep, 137–143. o.
- Pascoli: A bargai toronyóra, 55–60., 8. o.
- Gróf Corti Egon Cäsar: Erzsébet, Révai kiadás, Budapest, 1935 (reprint: Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989), 425–459. o.
Brigitte Hamann: Erzsébet királyné, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, 565–605. o.
Niederhauser Emil: Merénylet Erzsébet királyné ellen, Helikon Kiadó, Budapest, 1985
- Guido Capovilla: Pascoli, Laterza, Roma–Bari, 2000, 180–191. o.
Rossella Daverio: Invito alla lettura di Pascoli, Mursia, Milano, 1983, 83–87. o.
- Niederhauser, 94–99. o.
- Niederhauser, 88. o.
- Niederhauser, 135–140. o.
- Rosita Boschetti: Omicidio Pascoli. Il complotto, Mimesis Edizioni, Milano–Udine, 2014, 101–102., 50., 60. o.
- Mario Pazzaglia: Pascoli, Salerno Editrice, Roma, 2002, 267–268. o.
- Benedetto Croce: La letteratura della nuova Italia 4, Laterza, Bari, 1973, 109. o.